

Original Research Paper

AZƏRBAYCANDA ERKƏN TUNC DÖVRÜ MƏDƏNİYYƏTİNİN MƏNŞƏYİ VƏ XRONOLOGİYASI

Hüseynov Xəzər Allahverdi oğlu

<https://orcid.org/0009-0009-9396-1903>

Zamanova Leyla Səttar qızı

<https://orcid.org/0009-0000-4487-0831>

Naxçıvan Dövlət Universiteti, Naxçıvan, Azərbaycan

Article history

Received: 30.09.2026

Revised: 07.10.2026

Accepted: 19.10.2026

*Corresponding Author: Xəzər

Hüseynov, Naxçıvan Dövlət

Universiteti, Naxçıvan, Azərbaycan

Email: xezarhuseynov@gmail.com

Xülasə

Erkən Tunc dövrü (e.ə. IV–III minilliklər) Cənubi Qafqazda, xüsusən Azərbaycan ərazisində sosial-iqtisadi, texnoloji və mədəni inkişafın sürətləndiyi mühüm tarixi mərhələdir. Bu dövrdə metal emalı, xüsusilə tuncun istehsalı, təsərrüfatda mühüm rol oynayaraq yeni istehsal münasibətlərinin və ixtisaslaşmanın formalaşmasına səbəb olmuşdur. Erkən Tunc dövrü mədəniyyətinin mənşəyi çoxkomponentli xarakter daşıyır və həm yerli eneolit ənənələrinin, həm də Yaxın Şərq, Kiçik Asiya və Mesopotamiya regionlarından gələn mədəni təsirlərin sintezindən yaranmışdır.

Arxeoloji tapıntılar göstərir ki, Qarabağ, Mil-Qarabağ, Naxçıvan, Şirvan və Urmiya hövzəsi kimi bölgələrdə inkişaf edən Kür-Araz mədəniyyəti Erkən Tunc dövrünün əsas mədəni kompleksi olmuş, məskunlaşma sistemində istehkamlı yaşayış yerləri, dairəvi-planda tikililər və inkişaf etmiş keramika istehsalı ilə seçilmişdir. Bu mədəniyyət geniş ticarət əlaqələrinə malik olmuş, Qafqazı Kiçik Asiya və Yaxın Şərqlə birləşdirən mədəni körpü rolunu oynamışdır. Xronoloji baxımdan Erkən Tunc dövrü adətən üç mərhələyə bölünür:

1. Erkən mərhələ (e.ə. IV minilliyin sonu – III minilliyin əvvəli) – Eneolit ənənələrinin davamı, ilkin tunc metalurgiyasının yaranması.

2. Orta mərhələ (e.ə. III minilliyin ortaları) – Kür-Araz mədəniyyətinin genişlənməsi, maldarlığın və əkinçiliyin inkişafı, şəhər tipli məskənlərin təşəkkülü.

3. Son mərhələ (e.ə. III minilliyin sonu) – Sosial iyerarxiyanın dərinləşməsi, dəfn adətlərində differensiasiya və yeni mədəni komplekslərə keçid.

Tədqiqat nəticələri göstərir ki, Erkən Tunc dövrü mədəniyyəti regionun sonrakı mədəni irsinə, o cümlədən Orta Tunc dövrü tayfa birliklərinin formalaşmasına güclü təsir göstərmiş, sosial strukturların formalaşması və ilk dövlətçiliyə aparan proseslər üçün zəmin yaratmışdır.

Açar sözlər: *Azərbaycan, Naxçıvan, Erkən Tunc, Kür-Araz, mədəniyyət.*

GİRİŞ

Arxeoloji qazıntılar zamanı aşkar olunmuş maddi mədəniyyət nümunələrinin tədqiqi tarixin faktları əsasında hərtərəfli öyrənilməsinə imkan verir. Tapıntılar içərisində insan həyatının demək olar ki, bütün sahələrində istifadə olunan, ən rəngarəng və kütləvi şəkildə əldə olunan material keramikadır.

Keramikanın tədqiqi sənətkarlığın, məişətin, memarlığın, incəsənətin və ticarətin inkişaf səviyyəsini öyrənməyə şərait yaradır.

Eneolit dövründən ilk tunc Kür-Araz mədəniyyətinə keçidi bilavasitə əks etdirən abidələr demək olar ki, hələ məlum deyildir. Ancaq bəzi abidələrdə onları bir tərəfdən Kür-Araz mədəniyyətinə, digər tərəfdən eneolit mədəniyyətinə bağlayan materiallara rast gəlinir [1, s.109].

Naxçıvanın arxeologiyası ilə bağlı ilk arxeoloji materiallar 1895-ci ildə Qızılburun nekropolunda təsadüfən dağıdılan qəbirlərdən aşkar olunmuşdur. 1896-cı ildə çar zabiti N.V.Fyodorov İmperator Arxeoloji Komissiyasının qərarı ilə orada qazıntı aparmış, aşkar olunan materialları Moskva Dövlət Tarix Muzeyinə göndərmişdir. Uzun müddət muzeyin fondunda saxlanılan materiallar 1909-cu ildə A.A.Spisin tərəfindən nəşr edilmişdir. Aşkar olunan arxeoloji materiallar başlıca olaraq boyalı keramika, gil insan fiquru, tuncdan hazırlanmış silah və bəzək əşyalarından ibarətdir.

Arxeoloji tədqiqatlar nəticəsində aşkar edilmiş maddi mədəniyyət nümunələri içərisində keramika məmulatı sayca çoxluq təşkil edir. Keramika məmulatı küp, küpə, qazan, iki qulplu qablar, təkayaqlı vaz, ağzı novçalı qablar, ördəkburunlar və onların kiçik ölçülü sınıqları ilə təmsil edilmişdir. Aşkar edilmiş keramika məmulatının bir qismi kirəmitlərdən ibarətdir. Albantəpədən aşkar edilmiş kirəmitlər eynitiplidir. Kirəmitlər sütun qalığı və sütun altlığının yaxınlığından tapılmışdır. Albantəpə yaşayış yerindən xeyli miqdarda şüşə qab sınıqları aşkar edilmişdir. Onların içərisində uzunsov gövdəli qab xüsusilə diqqəti cəlb edir. Şüşə qablar içərisində kiçik ölçülü, gövdəsi şarşəkilli formalı qablara da təsadüf edilir [2, s.16].

Naxçıvanda arxeoloji abidələrin aşkar olunması XIX əsrin ikinci yarısına təsadüf edir. Bu dövrdə Duzdağ mədənlərindən və Qızılburun nekropolundan aşkar olunan maddi-mədəniyyət nümunələri elmi ictimaiyyət içərisində böyük marağa səbəb olmuş, Naxçıvan abidələrinin öyrənilməsinə diqqəti artırmışdır. XX əsrin birinci yarısında Naxçıvanın arxeoloji abidələrini öyrənmək məqsədilə təşkil edilən ekspedisiyaların İ.İ.Meşşaninov, A.A.Miller, Ə.K.Ələkbərovun rəhbərliyi ilə apardığı araşdırmalar nəticəsində zəngin maddi-mədəniyyət nümunələri, o cümlədən boyalı keramika məmulatı ilə xarakterizə olunan arxeoloji abidələr aşkar olunmuşdur. XX əsrin ortalarında O.H.Həbibullayevin rəhbərliyi ilə Naxçıvanda aparılan arxeoloji araşdırmalar Cənubi Qafqazda ilk dəfə Eneolit mədəniyyətinin kəşfi ilə nəticələnmişdir. Kür-Araz mədəniyyəti isə Eneolit mədəniyyətinin kökləri üzərində yaranmışdır. Naxçıvanın arxeoloji abidələrinin öyrənilməsində O.H.Həbibullayev və V.H.Əliyevin böyük xidmətləri olmuşdur. Onların tədqiq etdiyi çoxtəbəqəli yaşayış yerləri, xüsusilə I Kültəpə və II Kültəpə nəinki Azərbaycanın, həmçinin Cənubi Qafqaz və Yaxın fərq abidələrinin xronoloji çərçivəsinin müəyyən edilməsi üçün böyük əhəmiyyəti olan yeni tapıntılar vermişdir. Naxçıvanın Erkən Tunc dövrü arxeoloji abidələrindən aşkar olunan qədim

mədəniyyət nümunələrinin bütövlükdə tədqiq edilməsi nəticəsində ulu çağlardan başlayaraq bu günədək Azərbaycanda, o cümlədən Naxçıvanda yaşayan tayfaların mənəvi mədəniyyətində və ideologiyasında varislik olduğu, bu qədim sənət əsərlərinin Azərbaycan xalqının ulu babalarına aid olduğu, Azərbaycanda yaşayan qədim tayfaların xalqımızın etnogenezində iştirak etdiyi əsaslandırılmışdır.

Arxeoloji tədqiqatlar zamanı Naxçıvan ərazisində Erkən Tunc dövrünə aid I Kültəpə, II Kültəpə, Ovçulartəpəsi, I Maxta Kültəpəsi, II Maxta Kültəpəsi, Şortəpə, Sədərək və onlarla digər yaşayış yerləri, Dizə nekropolu, Qarabulaq nekropolu, Plovdağ nekropolu və Xornu nekropolu kimi qəbir abidələri tədqiq edilmişdir [5, s.37].

Kür-Araz mədəniyyəti abidələrinin tədqiqi, onların bilavasitə, Azərbaycanın Eneolit mədəniyyəti ilə bağlı olduğunu göstərir. Bu bağlılıq hər şeydən əvvəl, yaşayış binalarının arxitekturasında özünü göstərir. Kür-Araz mədəniyyətinin erkən mərhələsində iki tip yaşayış evləri aşkar olunmuşdur.

Birinci tipə dairəvi formalı binalar daxildir. Bu binalar tikinti texnikası və konstruksiyasına görə, Eneolit dövrünün eyni tipli evlərini xatırladır. Bu tip evlər Azərbaycanda I Kültəpə, Şomutəpə, Töyrətəpə, Qarğalartəpəsi və digər yaşayış yerlərindən aşkar edilməmişdir. İlk Tunc dövrü yaşayış binalarının bir qismi Eneolit dövründə olduğu kimi qövşşəkilli divarla hüdudlanmış, yarımçıq həyətləri olmuşdur. Düzbucaqlı artırmaları olan dairəvi binalar da öz yaxın bənzərlərini Eneolit abidələrində tapır. Evlərin daxil quruluşundakı bəzi xüsusiyyətlər, xüsusilə, gildən ocaq qurğularının, təsərrüfat quyu-larının, evin damını saxlayan mərkəzi dirək üçün dayaq daşlarının qeydə alınması, bu əlamətlərdəndir.

Azərbaycan bir sıra abidələrində, xüsusilə, I Kültəpə yaşayış yerində Kür-Araz mədəniyyətinə aid mədəni təbəqə bilavasitə, Eneolit dövrü təbəqəsinin üzərində yerləşir. Kür-Araz mədəniyyətinin Eneolit mədəniyyəti ilə bağlılığı arxeoloji materiallarda, xüsusilə gil məmulatında aydın şəkildə izlənir. I Kültəpə və, II Kültəpədən aşkar olunan silindrik boğazlı, yuvarlaq gövdəli küpələr, konusvari və bikonik gövdəyə malik dərin kasalar. Banka tipli qablar Eneolit dövrünə aid öz prototiplərini təkrar edir. Eyni hal Babadərviş və Göytəpədə də izlənir. Babadərvişdən aşkar olunan silindrik boğazlı, yuvarlaq gövdəli küpələr, çəllək tipli qablar, konus gövdəli kasalar, divarları ağzının kənarına doğru genişlənən çölməklər I Kültəpədən aşkar olunmuş Eneolit tiplərini təkrar edir. Göründüyü kimi, Kür-Araz mədəniyyətinin ilk mərhələsinin tamamilə Eneolit dövrü ilə bağlıdır. Birinci mərhələnin qablarında Eneolit dövrü üçün xarakterik olan, qaba hazırlanmış, qeyri bərabər bişirilmiş qablara rast gəlinir. Bu baxımdan, II Kültəpənin alt qatlarından tapılan keramika diqqəti cəlb edir. Buradan aşkar olunmuş bəzi qab parçalarının tərkibində Eneolit dövrü üçün xarakterik olan saman qarışığına rastlanmışdır.

Qeyd edək ki, II Kültəpənin İlk tunc dövrü Kür-Araz mədəniyyəti təbəqəsini üç mərhələyə bölərək, xarakterizə etmişik. Kür-Araz mədəniyyətinin ilk mərhələsinə aid (e.ə XIV-XI) tikinti qatlarında aşkar olunan yaşayış evləri formaca dairəvi olub, çay daşı və möhrədən tikilmişdir [6, s.196-198].

Bu təbəqədən, həmçinin, silindrik çıxıntısı olan gil qapaq tapılmışdır. Eneolit Araz mədəniyyətinə adətən yarımşar üçün xarakterik olan bu çıxıntılar Kür - şəkillin qulplarla əvəz edilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, Eneolit keramikası ilə Kür-Araz keramikası arasında bir sıra texnoloji və tipoloji bənzərliklərin olmasına baxmayaraq, Kür-Araz keramikası formalaşdırılması və bişirilməsinə görə daha yüksək səviyyəli olub, əvvəlki dövrün keramikasından fərqlənir. Bu dövrdə saman qarışığı qum qarışığı ilə əvəz olunur. Şübhəsiz ki, bu xüsusiyyətlər Kür-Araz mədəniyyəti tayfalarının dulusçuluqda əldə etdiyi bir sıra nailiyyətlərlə bağlıdır.

Mənəvi mədəniyyət nümunələrinin öyrənilməsi istər-istəməz onların dövrləşdirilməsi ilə bağlı problemlərin də həll edilməsini zəruri etmişdir. Belə ki, uzun müddət bəzi qafqazşünas tədqiqatçılar arxeoloji mədəniyyətlərin bu ərazidə gec formalaşmasını aşılamağa çalışmışlar. Digər tərəfdən bəzi tədqiqatçılar Ermənistan və Gürcüstan ərazisindəki abidələrin tarixini qədimləşdirmək, onların tədqiqini ön plana çəkməklə arxeoloji mədəniyyətlərin Azərbaycana, o cümlədən Naxçıvana həmin ərazilərdən yayılması fikrini əsaslandırmağa cəhd etmişlər. O.H.Həbibullayev və V.H.Əliyev I Kültəpə və II Kültəpə yaşayış yerlərinin tədqiqatlarına əsaslanaraq Naxçıvanın arxeoloji abidələrinin düzgün xronologiyasını vermiş, bəzi tədqiqatçıların qeyri-elmi fikirlərini rədd etmişlər. Lakin son illərin arxeoloji araşdırmaları zamanı aşkar olunan çoxsaylı arxeoloji tapıntılar və arxeologiya elminin əldə etdiyi nailiyyətlər abidələrimizin dövrləşdirilməsi ilə bağlı müəyyən düzəlişlər edilməsini də zəruri etmişdir.

Azərbaycanın bütün bölgələrində olduğu kimi Naxçıvanda Erkən Tunc dövründən etibarən sosial-iqtisadi dəyişikliklərin baş verməsi, əkinçilik və maldarlığın bir-birindən ayrılması, bir çox sənət sahələri kimi dulusçuluğa da, təsir etmiş, onun inkişaf etməsinə səbəb olmuşdur. Erkən Tunc dövründən etibarən dulusçuluğun inkişaf etməsi nəticəsində keramika məmulatlarının keyfiyyətində, çeşidlərində, hazırlanma texnologiyasında dəyişikliklər olmuşdur [4, s.27].

Erkən Tunc dövrünə aid iki qəbir abidəsinə Xaraba-Gilanda Plovdağın cənub ətəyində rastlanmışdır. Daş qutu tipli qəbirlər iri sal daşların şaquli istiqamətdə qoyulması ilə qurulmuş, əvvəlcə ağacla, sonra isə daş lövhələrlə örtülmüşdür. Qəbirlərin birində bir, digərində isə iki bükülü insan skeleti aşkar olunmuşdur. Onlarda qəbir avadanlığına olduqca az rastlanmışdır [3, s.139].

Azərbaycanda, xüsusən Naxçıvanda yerləşən Kür-Araz mədəniyyəti abidələrinin tədqiqi, bu mədəniyyətin tarixləndirilməsi üçün yeni faktlar ortaya çıxarmışdır. Bu dəlillər Kür-Araz mədəniyyətinin Azərbaycanda qədim tarixə malik olması fikri, vaxtı ilə O.H.Həbibullayev tərəfindən

söylənmişdir. O, Kültəpənin İlk Tunc dövrü təbəqəsini iki mərhələyə bölərək, ilk mərhələnin olmadığını qeyd etmişdir. Bu zaman tədqiqatçı I Kültəpədə Eneolit və Kür-Araz təbəqələri arasındakı steril layın olmasına əsaslanmışdır. Lakin yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, bu iki təbəqə arasında böyük kəsinti olmamışdır.

Q.S. İsmayılov Kür-Araz mədəniyyətinin ilk mərhələsini e.ə.IV minilliyin sonuna aid etmiş və daha erkən mərhələnin ola biləcəyi ehtimalını irəli sürmüşdü. Tədqiqatçıların bu fikri Kür-Araz mədəniyyətinin inkişaf etmiş formada ortaya çıxması ilə bağlı olmuşdur. Qeyd etmək lazımdır ki, bu inkişaf səviyyəsi Eneolit mədəniyyətinin uzunmüddətli tərəqqisi sayəsində yaranmışdır.

Son illərin tədqiqatları, xüsusilə I Kültəpənin alt laylarında Kür-Araz keramikasına Eneolit keramikası ilə birlikdə rast gəlinməsi bu mədəniyyətin ilk mərhələsini xarakterizə etməyə imkan verir. Demək olar ki, Kür-Araz mədəniyyətinin ilk mərhələsi II Kültəpə bütövlükdə əks olunmuşdur. Kür-Araz mədəniyyəti abidələrinin tarixləndirilməsinin başlıca kriteriyalarından biri, digər tapıntılara nisbətən daha çox olan və mədəniyyətin inkişafındakı dəyişiklikləri daha aydın əks etdirən keramika, xüsusilə gil qabların təhlilidir. Gil məmulatlarının inkişaf xüsusiyyətləri onların üçmərhələli xarakteristikasında özünü aydın göstərir.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, birinci mərhələyə aid bir sıra materiallar, xüsusilə gil qablar öz yaxın bənzərlərini Eneolit abidələrində tapır. Bu mərhələnin qədimliyi həm də aşkar olunan metal əşyaların arxaik forması ilə təsdiq edilir. Belə ki, I Kültəpədə aşkar olunan iskanə tipli alətin, həmçinin II Kültəpənin alt laylarından əldə edilən bıçağın bənzərləri indiyədək Cənubi Qafqaz abidələrindən bəlli deyil. I Kültəpənin XII tikinti qatından 8,5 m dərinlikdən götürülmüş kömürün analizi e.ə. 2920+90-cı ili göstərmişdir. Bu səviyyədə aşağıdakı 4 m qalınlığında olan mədəni təbəqədə tikinti qatlarının olduğu müəyyən edilmişdir. Buna görə də, I Kültəpənin alt qatları Kür-Araz mədəniyyətinin ilk mərhələsinə aiddir [3, s.166]. Buna görə də, I Kültəpənin alt qatlarını e.ə.IV minilliyin ikinci yarısına aid etmək olar. Belə məlum olur ki, I Kültəpənin alt qatları Kür-Araz mədəniyyətinin ilk mərhələsinə aiddir. Bu mərhələyə, həmçinin, I Kültəpə, Göytəpə, Babadərviş və Qarğaltəpəsinin alt qatları aiddir. II Kültəpədə aşkar olunan arxeoloji materialların arxaik formasını nəzərə alaraq Kür-Araz mədəniyyətinin ilk mərhələsini e.ə. IV minilliyin ortaları və III minilliyin əvvəlinə aid etmək olar.

Belə hesab edirik ki, Kür-Araz mədəniyyətinin meydana gəlməsi ilə bağlı proseslər e.ə. IV minilliyin əvvəllərindən başlamışdır.

İkinci mərhələnin tarixləndirilməsi üçün I Kültəpədən götürülmüş kömür analizinin mühüm əhəmiyyəti vardır. Belə ki, I Kültəpənin ikinci mərhələyə aid edilən tikinti qatları, kömür analizi ilə e.ə. 2920+90-cı ildə müəyyən edilmiş səviyyədə aşağıda yerləşir. Beləliklə, Kür-Araz

mədəniyyətinin ikinci mərhələsini, təqribən e.ə. 3000-2600-cü illərə aid etmək olar. Belə fikir var ki, ikinci mərhələnin tarixini bir qədər də qədimləşdirərək, e.ə. 3200-ilə aid etmək mümkündür.

I Kültəpə sonuncu mərhələyə aid 3 m qalınlığındakı təbəqəsindən iki tikinti qatı, II Kültəpə isə altı tikinti qatı aşkar edilmişdir. Kür-Araz mədəniyyətinin son dövrü Qobustanda da izlənir. Lakin bu mərhələnin sonu üçün xarakterik materiallar Yanıqtəpədən məlumdur. Həmçinin tədqiqatlar göstərir ki, Kür-Araz mədəniyyəti bir abidələrdə davam etdiyi halda, digərlərində kəsilmişdir.

Belə fikir yaranır ki, bu Kür-Araz mədəniyyətini, əvəz edən Orta Tunc dövrü mədəniyyətinin yayılması ilə bağlı olmuşdur. Deyilənlər, Naxçıvan və Urmiya hövzəsi abidələrində daha yaxşı izlənmişdir.

Araşdırmalara əsaslanaraq, Kür-Araz mədəniyyətinin sonuncu mərhələsini e.ə. 2600-2300-cü illərə aid etmək olar. Nəzərə alınmalıdır ki, Azərbaycanın bir sıra abidələrində Kür-Araz təbəqəsi aşağıdan Eneolit, yuxarıdan isə Orta Tunc dövrü təbəqəsi ilə məhdudlaşır. Şübhəsiz ki, bu fakt Kür-Araz mədəniyyətinin tarixləndirilməsinin Eneoli və Orta Tunc dövrü mədəniyyəti ilə bağlı olduğunu göstərir.

Erkən Tunc dövrü keramikasında qorunub saxlanan təsvirlərin və sitayiş obyektlərinin tədqiqi əsasında ulu əcdadlarımızın ideologiyası, dünyabaxışı haqqında bitkin təsəvvür yaradılmış, onların dünyanın quruluşu ilə bağlı inanclar sistemi müəyyən edilmiş, mifoloji dünyagörüşün formalaşdığı irəli sürülmüşdür. Etnoqrafiya və folklor nümunələrindən istifadə edilərək keramika və metaldan hazırlanmış sənət əsərlərinin semantikasi aydınlaşdırılmışdır.

İlk tunc dövrünün son mərhələsində yerli qəbilələrin sosial-iqtisadi həyatında aydın müşahidə olunan dəyişikliklər baş verir. Ayrı-ayrı maldar qəbilələrin daxilində mülki və sosial təbəqələşmə artır, hakimiyyət və mülkiyyət qəbilə başçılarının əlində cəmləşir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Azərbaycan tarixi. VII cildə. I cild. Bakı: 2007
2. Baxşəliyev V.B. Naxçıvanın arxeoloji abidələri. Bakı: 2008
3. Baxşəliyev V.B. "Azərbaycan arxeologiyası". Naxçıvan: 2026
4. Xəlilov. T. Naxçıvan diyarının tunc dövrü dulusçuluq sənəti. Bakı: 2026
5. Naxçıvan tarixi III cildə. I cild. Naxçıvan: 2013
6. Seyidov. A. Naxçıvan 5000. Bakı: 2011

ABSTRACT

ORIGIN AND CHRONOLOGY OF THE EARLY BRONZE AGE CULTURE IN AZERBAIJAN

The Early Bronze Age (4th–3rd millennia BC) represents a significant historical stage in the South Caucasus, particularly within the territory of Azerbaijan, marked by accelerated socio-economic, technological, and cultural development. During this period, metalworking—especially bronze production—played a crucial role in the economy, leading to the emergence of new production relations and increasing specialization. The origins of Early Bronze Age culture were multi-component in nature, formed through the synthesis of local Eneolithic traditions and cultural influences arriving from the Near East, Asia Minor, and Mesopotamia.

Archaeological evidence shows that the Kura-Araxes culture, which developed in regions such as Karabakh, Mil-Karabakh, Nakhchivan, Shirvan, and the Urmia basin, constituted the main cultural complex of the Early Bronze Age. This culture is characterized by fortified settlements, circular-plan architecture, and advanced ceramic production. It maintained extensive trade networks and served as a cultural bridge connecting the Caucasus with Asia Minor and the Near East.

Chronologically, the Early Bronze Age is generally divided into three phases:

1. Early Phase (late 4th millennium – early 3rd millennium BC) – Continuation of Eneolithic traditions and the emergence of initial bronze metallurgy.
2. Middle Phase (mid-3rd millennium BC) – Expansion of the Kura-Araxes culture, development of pastoralism and agriculture, and the formation of proto-urban settlements.
3. Late Phase (late 3rd millennium BC) – Deepening social hierarchy, differentiation in burial practices, and transition to new cultural complexes.

Research indicates that the Early Bronze Age culture significantly influenced the subsequent cultural heritage of the region, including the emergence of Middle Bronze Age tribal unions, and laid the foundation for evolving social structures and processes leading toward early state formation.

Keywords: *Azerbaijan, Nakhchivan, Early Bronze Age, Kura-Araxes, culture*

